

ANNEX 2

Orígens, evolució i crisi de la noció de «Catalunya, un sol poble»

MARIONA LLADONOSA LATORRE
Universitat de Lleida

Per les característiques polítiques i socials que s'han donat a Espanya i a Catalunya al llarg del segle xx, tant en el context de la dictadura franquista com en el de recuperació i establiment democràtic, la immigració ha sigut un factor determinant que forma part de la memòria i de la realitat del país. Als seixanta, la importància de la unitat va prendre un sentit renovat amb la qüestió de la immigració i la noció d'*un sol poble*. És una noció que es configura a través del cristianisme catalanista. I la difusió conceptual de la qual es fa a través de Josep Benet, però en trobem unes primeres expressions públiques anteriors en els discursos de l'abat Escarré.

Per a comprendre la noció d'*un sol poble*, és significativa l'evolució discursiva de la reconciliació, de dimensió espiritual després de la guerra civil, a la formulació de caràcter social i polític, de la unitat a través d'aquesta idea, plenament d'acord amb l'èmfasi de comprendre la transformació social de l'estructura social com a element de definició del país. Si bé el catalanisme catòlic formula l'expressió, la desenvolupa i posa en pràctica el front d'esquerres. Són anys en què el nou llenguatge d'anàlisi social afavoreix una relació més directa entre els discursos manifestament socials i de la classe treballadora. El comunisme orgànic del PSUC primer, i el sindicalisme després,¹ exercirien als setanta un paper central en la incorporació de la immigració en els espais de sociabilitat política. També en la configuració d'un imaginari desenvolupat entre drets nacionals i socials. L'Assemblea de Catalunya, en aquest sentit, ho vertebraria a través del món del treball, els barris i tot un seguit de nuclis locals de sociabilitat ben diversa.

El catalanisme popular adoptaria la noció d'*un sol poble* com a estructura narrativa d'un imaginari simbòlic que convertia el sentit de la reconciliació nacional en estratègia de cohesió social del país i de la política unitària de l'antifranquisme. El

1. Existeix una bona mostra de materials de reflexió en relació amb la qüestió nacional i la immigració en l'univers del comunisme català. Vegeu, per exemple, *El problema nacional català*, un treball històric sobre la formació de la nació catalana i les seves formulacions polítiques que s'elabora primordialment entre 1960 i 1964 i es publica en dues parts entre 1961 i 1966, *Aproximació metodològica al fet nacional* (1974) i els debats suscitats a *Nous Horitzons i Serra d'Or*. També prèviament els números de *Quaderns de Cultura Catalana* (1959-1960). Són interessants les aportacions de Josep Moix, Pere Ardiaca, Francesc Vallverdú, Francesc Vicens, Jordi Solé Tura, Josep Fontana, Josep Termes i Gregorio López Raimundo.

catalanisme catòlic —a banda de Josep Benet— ho desenvoluparia, sobretot, a través de la reflexió de Pujol per a generar un model d'identitat basat en la coneguda idea que *és català qui viu i treballa a Catalunya* —«catalans per treball i voluntat», deia Benet— i pensar Catalunya com a «terra d'acollida», que ha esdevingut expressió col·lectiva i arrelada del que vol dir *ser català* al segle XX i determinaria la filosofia política d'immigració d'aquests anys. En qualsevol cas, la noció d'*un sol poble* esdevindria una estructura de representació social fonamental a l'hora d'imaginar l'experiència del catalanisme contemporani, que es reprèn amb gran força en una part dels discursos més actuals de l'independentisme d'avui en dia.

En la qüestió de la immigració, ja l'any 1958 Pujol és una de les primeres veus públiques a plantejar la importància sociopolítica i econòmica del fenomen,² tot i que posa en relleu els avantatges de la immigració per al creixement econòmic de la societat catalana, que pateix una baixa taxa de natalitat, i com a força de treball, la preocupació fonamental del catalanisme versa sobre la possibilitat que la immigració esdevingui un factor de *descohesió*. Una preocupació present en nombrosos textos de l'època i d'influència directa de Vandellós, que és un text referencial per a la interpretació del fet migratori des de la perspectiva del component demogràfic d'aquell moment.³ En aquest context la noció d'*un sol poble* va actuar com a mite i com a imaginari. Com a mite, pel seu valor cohesionador davant els temors a la fractura social i la descohesió en relació amb la immigració dels anys cinquanta-setanta. També amb la finalitat de reforçar la dimensió comunitària entre la societat catalana i la nova immigració, la immersió lingüística i les campanyes de defensa del català, així com les accions de defensa dels drets i llibertats, i la naturalització de la protesta de la classe treballadora en cohabitació amb la reivindicació nacional, que s'inscriuen en aquest marc. I com a imaginari, *un sol poble* creix lligat a un altre imaginari polític, el d'un catalanisme interclassista referencial, resposta a la idea que calia rebatre l'ús de l'assimilació entre catalanisme i burgesia o a la idea que el moviment obrer, tot ell, havia de ser subjecte de nacionalització d'acord amb la representació d'un obrerisme —el de la immigració— descatalanitzat.

Així mateix, la figura de Candel i *Els altres catalans* (1964) promouen la difusió d'un nou marc mental sobre la comprensió del fet migratori. *Els altres catalans* és una mirada de (re)positivització de la immigració que aposta per incorporar els valors de les experiències migratòries a la realitat catalana. Estudiant el paper i textos de Candel podem dir que s'ocupa de tres operacions en aquest nou marc: la destipificació de l'immigrant, l'exercici de divulgació d'una nova representació d'aquest i la conversió de la immigració en un lloc de memòria del país. Ho fa insistint en la necessitat de millora de les condicions materials de vida, la igualtat i els drets socials per a l'afavoriment de la identificació i la incorporació a Catalunya de les persones novingudes. «Una catalanitat en un sentit molt ampli», diu, «i en forma de cercles concèntrics: primer la família, després el carrer, el barri, el districte,

2. Dos textos seus, «Situació i possibilitats de Catalunya com a poble» i «Immigració i integració», foren de les primeres formulacions significatives sobre el tema, i després foren inclosos en el seu llibre sobre la immigració a Catalunya (1976). La qüestió de la immigració, però, aixeca interessos en els sectors catòlics des de ben aviat.

3. També Candel i la tesi sobre el dèficit de fecunditat (Domingo, 2013: 20).

la ciutat, la província, la regió, la nació, etc.» (2008 [1964]: 71-89). I que posa en relleu la importància dels vincles que es generen entre els esdeveniments nacionals i l'experiència personal. «La transició entre la història apresada i els seus marcs socials i la memòria viva» (Ricoeur, 2003: 518).

La noció d'*un sol poble* es desenvolupa, per tant, com a expressió d'un projecte polític concret: la d'un catalanisme social progressista que aconsegueix un alt impacte emotiu i social construït al voltant d'alguns consensos bàsics: acceptar socialment la diversitat d'origens de la població catalana, la defensa dels drets socials i polítics dels catalans i la defensa de la democràcia. En el primer cas, Anna Cabré va estudiar-ne el fenomen per anomenar el model demogràfic de Catalunya al segle XX com el «sistema català de reproducció», un model basat en el creixement via l'aportació de contingents migratoris i una baixa fecunditat autòctona. La immigració és qui va conformar l'explicació del sistema reproductiu de Catalunya, fent que la població nouvinguda dels anys setanta arribés al 37,69 %⁴ del total de la població catalana. L'any 1970, el 37,6 % de la població catalana va néixer fora de Catalunya.⁵ Anna Cabré assenyala que el 60 % de la població que residia a Catalunya el 1980 era fruit directe o indirecte de la immigració (1990). Aquesta darrera dada és de gran importància en termes de legitimació discursiva de la possible (re)representació d'*un sol poble*.

En els altres dos casos —la defensa dels drets socials i polítics dels catalans i la defensa de la democràcia— s'explicita integrant la defensa dels drets bàsics de reconeixement nacional que podem visualitzar de manera sintetitzada en el lema «Llibertat, amnistia i estatut d'autonomia». La gran mobilització de l'Onze de Setembre del 1977 n'és un testimoni. Els primers debats públics sobre la immigració també ho assenyalen i presenten matisos en tant que la incorporació nacional es pensa majoritàriament com una qüestió lligada al progrés social. Ho veiem, per exemple, en l'obra col·lectiva *La immigració a Catalunya* (1968), que planteja tres vies interpretatives d'acord amb les lògiques del moment: La identificació de la societat catalana amb la cultura catalana i, per tant, la integració cultural com a condició per a la integració social. La preeminència de l'objectiu de promoció social de l'immigrant i la catalanització com a resultat. I, finalment, la concepció que l'afluència contínua d'immigrants reduirà la llengua i la cultura catalana dissolent la qüestió política derivada. En totes tres vies conceptuals, l'ús dels conceptes d'assimilació i integració hi és freqüent,⁶ però les implicacions simbòliques del model assimilacionista recordaven massa l'experiència pròpia amb el franquisme. En primer lloc, la noció integracionista va quallar ràpidament en els discursos

4. Vegeu també *Immigració i reconstrucció nacional a Catalunya* (1980). Recull les jornades de la Fundació Bofill que comencen a oferir dades sistematitzades sobre immigració econòmica, demogràfica i sociolingüística, així com informació des de l'àmbit jurídic i política amb la voluntat de quantificar i interpretar qualitativament el fenomen.

5. Per consultar dades específiques de la tendència demogràfica, vegeu Maluquer (1965), Termes (1983), Strubell (1981) i Domingo (2009).

6. Altres aproximacions al fet migratori i als debats d'integració són: *Els problemes de demà* (1965), d'Esteve Albert; *Les migracions* (1965), de Marc Aureli Vila; la publicació de diversos autors *La immigració als Països Catalans* en la col·lecció «Quaderns d'Alliberament» (1978); o ja als vuitanta, té interès també *Cinquanta relats d'immigració* (1981), de Jaume Botey, entre d'altres.

públics, ja que es presentava com una aposta per a la incorporació social i cultural, i en segon lloc, l'experiència migratòria dels anys trenta confirmava positivament aquesta via d'incorporació. «Un model d'incorporació que recull la filosofia del catalanisme polític popular històric» (Benet, 1978; Termes, 1983). Contextualment aquests debats es produeixen en els anys de canvi del catalanisme resistencialista al catalanisme de reconstrucció, moment en què el model d'integració es basteix a través de la lluita antifranquista, però de manera important, en termes lingüístics i culturals desenvolupats amb la recuperació democràtica. Dos espais foren centrals en l'acolliment de les persones nouvingudes: l'escola com a element integrador i l'associacionisme com a espai de sociabilitat. De l'etapa de la reconstrucció passem a l'etapa de normalització dels anys vuitanta i noranta del segle xx.

Una qüestió important d'aquest període és tenir present que la idea de cohesió és molt important en els debats socioculturals de l'antifranquisme. D'una banda, pel temor que la pèrdua d'una unitat cultural, en sentit ètnic i lingüístic —de valors i hàbits—, fruit de la immigració i als efectes del franquisme, pot causar canvis greus en la pervivència de les característiques definitòries de la catalanitat imaginada i les seves formes de representació. De l'altra, pel temor que la diferenciació cultural esdevingui font de conflicte social i estratificació en termes socials i de classe. Per aquest fet, el mateix imaginari dels *altres catalans* és transcendent com a imaginari de ruptura amb la comprensió etnicista de la immigració. La configuració d'una autocategorització inclusiva en termes de catalanitat que re-significa la idea d'immigrant com a nou —o altre— ciutadà, català al mateix temps i, per tant, que s'estableix des d'un altre lloc, i a través d'una apel·lació emotiva, a la identitat catalana. Implica una pràctica de negociació del reconeixement d'una forma d'identitat particular que no hem d'oblidar.

Amb el posterior procés de desplegament autonòmic i de definició institucional i normativa i la recomposició de la Generalitat amb els governs de Jordi Pujol es consolidarà aquest procés de l'anomenada *etapa de normalització*. És també la fi de l'etapa de l'estratègia antifranquista d'unitat i el moment en què la noció d'*un sol poble* perd protagonisme i es reconfigura i es recrea primordialment en un altre tipus d'estratègies: les campanyes de caràcter eminentment institucional com la coneguda «Som 6 milions», que es podria considerar l'evolució del discurs demogràfic de cohesió, o les de promoció de les estructures autonòmiques sobretot dirigides a la difusió i normalització del català a través de la televisió de Catalunya, «la teva», o les campanyes lingüístiques de normalització com «El català és cosa de tots», per posar-ne un exemple. Aquesta mena d'accions primordialment es concentren en la normalització lingüística i l'assentament institucional, però no paren atenció directa en mesures específiques de dimensió comunitària en aquells espais del món laboral, els barris i nuclis locals de sociabilitat diversa on s'havia desenvolupat l'estratègia anterior de cohesió social —a excepció, potser, de la política d'implantació de centres o casals cívics als barris justificada per la idea de cohesió social en termes de sociabilitat. És així com amb la progressiva consolidació democràtica i l'aprovació de l'Estatut d'autonomia de 1979, la vehiculació entre cohesió social i nacional perd referencialitat discursiva, com també passa amb la centralitat dels moviments socials en aquests termes. Diferents factors contextuais dels anys vuitanta i noranta hi estan relacionats; els podem esmentar però no ens hi estendrem: la consecució d'unes estructures bàsiques democràtiques i el marc jurídic d'aquestes, el context socioeconòmic europeu dels anys setanta i les

conseqüències que té als vuitanta —les crisis del petroli i els períodes de recessió subsegüents van accelerar les lògiques socials i polítiques d'estancament dels estats del benestar i d'augment de les desigualtats socials—, i el triomfalisme conservador de finals dels setanta, que impulsa un model de capitalisme polític i social que desplaça la lluita de classes i els seus discursos emancipadors. No solament aquesta dinàmica té presència en les lògiques partitocràtiques; també és present en el món associatiu, evidenciat amb la fi de la centralitat del paper de les associacions de veïns o del sindicalisme de classe, per posar-ne un exemple. El mateix concepte de cohesió experimenta transformacions associades a les experiències d'anomia i individualització creixent en les societats occidentals pròpies de la cultura de masses de finals del segle xx. També la globalització socioeconòmica o la idea creixent de la crisi de l'estat nació i l'auge del discurs cosmopolita tenen incidència directa en una dissolució progressiva de l'estructura de representació de fons que trobàvem en la idea d'*un sol poble* i que vehiculava directament cohesió social i nacional.

Que l'estructura de representació d'*un sol poble* perdés centralitat discursiva no és sinònim que el fet migratori i l'ús de la idea de conflicte identitari ho fes. Tot al contrari, l'ús polític de la immigració als vuitanta i noranta es manifesta a través de la competència pel domini simbòlic de l'espai de representació català per part de CiU i el PSC com a partits hegemònics i els seus diferents satèl·lits polítics. S'expressa amb la confrontació suscitada per la dualització entre nacionalisme català i multiculturalisme espanyol, o el discurs de la biculturalitat i el debat lingüístic, en un moment en què es produeix la substitució del conflicte de classes pel conflicte cultural i l'etnificació derivada en termes de confrontació política.⁷ I, finalment, amb l'estereotipació política del concepte d'immigrant.⁸ Aquestes tres experiències, estretament relacionades entre si, formen part dels debats públics de finals del segle xx i determinen de manera central el discurs de la identitat nacional a Catalunya. Indubtablement, la immigració espanyola ha sigut un dels eixos estructuradors i codificadors del fet identitari català al segle xx, com ja hem dit, i un element de les lluites simbòliques de dominació per a l'hegemonia i control dels relats de poder contemporanis, i es trasllada en tots els camps de debat polític existents. La qüestió identitària prendrà especial rellevància en tres fronts: a través de la qüestió lingüística i la consideració del català com a «llengua pròpia» a través de la Llei de

7. El llibre de García, Espasa, Sastre i Zambrano, *Fabricar l'immigrant* (2009), és molt interessant per a resseguir els debats del moment.

8. Podem recordar altres expressions polítiques d'aquesta confrontació: l'estratègia d'Alianza Popular al llarg dels anys vuitanta i noranta amb especial èmfasi a través de la figura de Vidal Quadras i la seva noció de «la balcanització del conflicte»; el paper del Partit Socialista Andalus (PSA) als vuitanta, que busca la mobilització d'un vot clarament ètnic de la immigració; el Manifest dels 2.300 del 1981, que titlla d'imposició lingüística la política de la Generalitat, argumentant la suposada marginalització cultural de tres milions de persones a Catalunya, una xifra recreada en diversos espais com a símbol de la perfecta biculturalització aritmètica del país. Els manifestos lingüístics es repetiran l'any 1994 amb un document similar: «En castellano también, por favor. Manifiesto por la tolerancia lingüística en Cataluña» i el «Manifiesto por la lengua común» impulsat per Fernando Savater l'any 2008. Esdevindran fòrums d'aquest discurs la Coordinadora de Afectados en defensa de la Lengua Castellana (CADECA) i més tard el Foro Babel i la Asociación por la Tolerancia, plataformes del neonacionalisme espanyol a Catalunya que redueixen el debat cultural al lingüístic, o l'aparició de Ciutadans - Partit de la Ciutadania l'any 2005.

normalització de l'any 1983, en el sistema educatiu i el model escolar i en l'ús del relat sobre la cohesió social i la fractura cultural.

D'altra banda, a partir dels noranta i, sobretot, en la primera dècada del 2000 fins a l'esclat més abrupte de la crisi econòmica del 2008, s'emmarca el tercer gran moviment migratori que arriba a Catalunya. Aquest, de caràcter transnacional i associat a una enorme diversitat cultural, va suposar que de l'any 2000 al 2012 Catalunya rebés més de 2 milions d'immigrants, 1,47 dels quals fossin «de caire internacional, primordialment extracomunitari» (Domingo, 2014). Aquest fet revifa els debats sobre immigració i cohesió social, i ho fa sobretot a través dels debats sobre el model d'integració: el de la multiculturalitat i la interculturalitat, que concentraran l'atenció en forts debats socials i acadèmics, però que, precisament per la influència dels discursos multiculturalistes i cosmopolites, no generaran una represa del relat d'*un sol poble*, on la qüestió nacional sigui element de reconeixement. A excepció d'algunes aportacions acadèmiques que es fixen descriptivament en els casos d'immigració en contextos de «minoria nacional» o nacions sense estat,⁹ la immigració internacional es planteja en termes de cohesió social però no en termes de cohesió nacional fins a la formulació del Pacte Nacional per a la Immigració (2008).

En termes de gestió del fet migratori a Catalunya, predomina el que s'anomena *principi de normalització*: les persones immigrants queden incorporades als serveis públics —programes, equipaments i serveis— adreçats al conjunt de la població, no en serveis diferenciats. El padró es converteix en mecanisme fonamental d'inclusió; podríem dir que es tracta de la primera eina d'acollida perquè és el que permet un primer estatut jurídic de veïnatge i d'accés als serveis públics bàsics.

En termes polítics, en l'etapa dels tripartits (2003-2010) s'intenta promoure una revisió del discurs institucional de la immigració que acaba proposant el que s'ha anomenat *via catalana*, desenvolupada a través del Pacte Nacional per a la Immigració (PNI) i un dels seus eixos: la creació d'una *cultura pública comuna*.¹⁰ Un petit parèntesi: en termes de gestió administrativa, la primera experiència de gestió del fet migratori es va donar amb l'Informe Girona (1992), en què es crea la comissió interdepartamental per al seguiment i la coordinació de les actuacions en matèria d'immigració formada per vuit departaments de la Generalitat. El segueix el I Pla Interdepartamental d'Immigració (1993-2000), que s'ocupa de la creació d'una xarxa de coordinació dels diferents departaments del Govern català. Després ve el II Pla Interdepartamental d'Immigració (2001-2004), que consolida aquesta xarxa governamental ampliada a la resta d'actors socials vinculats al fenomen migratori amb l'encàrrec de començar a vertebrar la via catalana d'integració, impulsada

9. El fet que societat i estat d'acollida no siguin el mateix ha fet que dos processos de diversitat cultural conflueixin: la multiculturalitat de les migracions i la de les demandes nacionals. Per tant, la qüestió nacional té un pes directe sobre la d'immigració i a l'inrevés, una qüestió ja extensament treballada acadèmicament. Vegeu, per exemple: Carens (1995; 2000), Baübock (2001); Kymlicka (2001; 2010).

10. Aquesta mirada que proposem a continuació sobre la trajectòria en la gestió pública de la immigració i la diversitat a Catalunya queda desenvolupada, de manera més extensa, en el dossier sobre la situació dels drets col·lectius dels grups minoritzats en origen a Catalunya elaborat pel CIEMEN, i pendent de publicació aquest 2020.

després per la Secretaria per a la Immigració adscrita al Departament de la Presidència. Continua en una tercera fase amb el Pla de Ciutadania i Immigració (2005-2008), que basteix la institucionalització de la gestió també territorial i ciutadana. D'altra banda i paral·lelament, l'any 2006 es redacta el nou Estatut d'autonomia, que esdevé el primer marc legal en què es pronuncia clarament sobre el tema des de la perspectiva de les competències a través de l'article 138, i que permet aprovar la Llei d'acollida de les persones immigrades el 2010.¹¹ És en aquest tercer Pla de Ciutadania i Immigració que la qüestió de la identitat s'incorpora directament al discurs públic des d'un enfocament social i polític: de la gestió de la immigració al llenguatge de la ciutadania «plural i cívica» en una línia liberal i democràtica clara. Així mateix, en aquest tercer pla s'incorpora també aquest nou concepte fonamental de la *cultura pública comuna*, que es començarà a desenvolupar *a posteriori* amb el Pacte Nacional per a la Immigració ja esmentat i a través del PNI i la Llei d'acollida, amb el concepte de *llengua comuna*, que ja no lliga la promoció del català a la consolidació democràtica de Catalunya i la normalització lingüística, sinó al fonament de la cohesió social i els drets de ciutadania, amb el model del Quebec i l'informe de Bouchard-Taylor (2007) com a referència. En termes lingüístics, d'acord amb el que apunten Albert Branchadell i Peter A. Kraus, aquest és un canvi important que permet parlar d'una «veritable mutació des del punt de vista de les ideologies lingüístiques que alimenten la política lingüística catalana» (2017: 109), que, com sabem, és l'eix estructurador de la identitat en l'experiència històrica contemporània.

L'aposta política d'un reposicionament de la qüestió migratòria a les agendes públiques es formalitza a través de la creació de la Secretaria per a la Immigració, que posarà la mirada en el cas quebequès per a intentar bastir un nou model d'incorporació nacional, tot i que la vertebració de la secretaria queda aturada amb el canvi de govern del 2010 i la intensificació de la crisi econòmica del 2008. Tanmateix, ens sembla interessant destacar l'etapa del Pacte Nacional per a la Immigració (PNI) perquè es cospa una voluntat de construcció d'un nou pacte social en termes migratoris que ens sembla que beu filosòficament de la noció d'*un sol poble*, en el sentit que estava orientat a establir unes bases de consens social a través del reconeixement de Catalunya, el català i les seves institucions, com a projecte de futur col·lectiu. En el que refereix a l'aposta per a garantir la integració, el PNI parlava de la integració com un procés bidireccional, dinàmic i continu entre les persones que resideixen en un territori, les que hi han arribat recentment i les que s'hi havien assentat anteriorment o les que ja hi han nascut. Així mateix es considerava que aquesta «cultura pública comuna» havia de ser l'espai compartit de comunicació, de convivència, de reconeixement i de participació de la societat diversa diferenciada catalana, per tal que el projecte de nació es mantingués com a referent amb el qual es compromet tota la població que viu i treballa a Catalunya.¹²

11. El 2010 la Secretaria General d'Immigració es converteix en la Direcció General d'Immigració i es fa efectiva una retallada en recursos públics, al mateix temps que la inaplicació del segon Pla Estratègic de Ciutadania i Integració (PECI II) suposa la desaparició de les ajudes per a la integració als ens locals. De la mateixa manera passa amb els canvis en la Direcció de Política Lingüística, que retorna al Departament de Cultura.

12. Vegeu el document sencer a:

http://benestar.gencat.cat/web/.content/01departament/08publicacions/ambits_tematics/immigracio/03publiforacoleccio/anteriors/05docbasepactenacionalimmigracio08/bases_viure_junts.pdf.

Un intent de generar consens entre diversos actors; en concret, un total de trenta-dos agents institucionals, polítics, econòmics i socials en foren signants.

Per primer cop, s'adoptaria una perspectiva i un llenguatge des de la ciutadania.¹³ Desvincular la nacionalitat de la ciutadania en la línia dels debats europeus del moment que passaven a vincular la ciutadania a la residència va canviar l'òptica de la qüestió amb relació al paper de l'Estat. Espanya entenia que la gestió política de la immigració era cosa del govern central, mentre que la gestió administrativa requeia en les comunitats autònomes, però amb aquesta nova formulació, la qüestió de les competències es posava en dubte.¹⁴ Aquesta perspectiva es va utilitzar com a eina per a fixar les competències de l'acollida i el treball, per exemple, en la demanda de competències en renovació d'autoritzaions de residència per motius laborals, que sintonitzava bé amb aquell consens social d'entendre que és català qui viu i treballa a Catalunya. Sense ser voluntat expressa, Catalunya havia bastit una política pròpia de nacionalitat i de definició de la ciutadania catalana. Com diu Àngel Castiñeira (2007), Catalunya havia fet servir culturalment el model del *ius domicili*: reconèixer la catalanitat a tot aquell que viu i treballa a Catalunya, un model propi arrelat en l'imaginari i que es diferencia dels dos grans marcs clàssics del *ius sanguinis* i el *ius solis*. De la mateixa manera, la idea de l'adhesió voluntària a la nació continua essent determinant: en el si de l'Enquesta Europea de Valors a Catalunya (2011), el 90,5 % dels enquestats en aquest estudi dona rellevància preeminent a «la voluntat de ser català» per a explicar la pertinença dels catalans del segle XXI; per tant, definint la catalanitat a través d'un sentiment d'adscripció.

Aquest imaginari enllaça amb una política d'acomodació directament vinculada amb la qüestió de l'autogovern català. En aquest sentit, Catalunya havia compaginat fins feia poc temps polítiques d'igualtat —drets socials— i diversitat —pluralisme religiós, drets culturals i llengua, etc.—, en què els eixos tradicionalment imaginats de voluntat integradora que havíem vist expressats —llengua, participació social i escola, primordialment— es converteixen, o més aviat no deixen de ser-ho mai, en lloc de disputa en el conflicte entre el catalanisme i l'espanyolisme. Institucionalment, en els darrers temps de la primera dècada del segle XXI s'incorporaria també la noció de civisme —l'acceptació de valors i normes liberals i democràtiques d'ordre i control de l'espai públic—, mentre que els drets polítics, via la línia de reconeixement de la ciutadania iniciada, han continuat essent una assignatura pendent de desenvolupar. Catalunya ha fonamentat la seva actuació en immigració sobretot a través de l'activació de polítiques substitutòries lligades a

13. Malgrat la retallada estatutària ja comentada per part del Tribunal Constitucional el 2010 o, el mateix any, la petició d'inconstitucionalitat del Defensor del Poble espanyol, que demanava la supressió de la consideració del català com a única llengua de la Llei d'acollida catalana i les conseqüències sobre la immigració vinculades a la impossibilitat d'utilitzar el català com a llengua comuna preferent, per a la igualtat d'oportunitats i la promoció social i laboral i com a vehicle que identifica i considera les persones com a ciutadanes de Catalunya.

14. Ricard Zapata (2007) parla en conceptes d'una filosofia pública d'immigració en què Catalunya, reconeixent-se com a societat diferenciada, no pot tractar el tema de la immigració només des de l'àmbit competencial, sinó que cal que incorpori el llenguatge de la identitat com a eina per al desplegament de l'autogovern i el debat sobre la plurinacionalitat efectiva de l'Estat espanyol.

l'acollida i la incorporació de la immigració i a través de la idea d'incorporació voluntària a la nació. Aquest és un element explicatiu de per què d'alguna manera la política d'immigració catalana s'ha desenvolupat durant tant de temps primordialment com a política lingüística.

La crisi econòmica del 2008 i les conseqüències que se'n deriven incidiran plenament en una creixent desigualtat de l'estructura social catalana, afegint complexitat a les dinàmiques i accions d'intervenció socioeconòmica i educativa. Cal tenir en compte, però, que les transformacions associades a l'imaginari de la identitat nacional catalana, cada cop més lligada a elements de benestar i transformació social —és a dir, les noves adhesions de caire pràctic: mesures democràtiques, de benestar, de riquesa, de llibertat i justícia— que a elements culturals tradicionals, són les que s'han de tenir més presents. L'experiència migratòria del segle xx a Catalunya fins ara havia mostrat com la idea de la incorporació nacional passava per la possibilitat d'experimentar mobilitat social,¹⁵ però la crisi econòmica vigent, la cronificació de l'atur, la dificultat per a accedir a la ciutadania via l'arrelament laboral i la manca d'inversió en polítiques socials dels darrers temps ens ha de fer plantejar quins efectes tindrà aquest fenomen a la via catalana d'incorporació de la immigració i la capacitat de (re)crear el relat d'*un sol poble* si les diferències socials i, per tant, les concepcions de la cohesió social, s'engrandeixen.

En aquest context, també cal tenir present de manera primordial la crisi dels models de representació política, la intensificació del conflicte entre Catalunya i Espanya i l'auge del moviment independentista, que després de l'1 d'octubre del 2017 ens situen a l'escenari de discussió actual sobre el debat de l'existència d'una situació de polarització, *descohesió social* i fragmentació identitària a Catalunya. En relació amb aquest fet, hi ha un factor a tenir present que sobrevola el debat: la definició de qui és immigrant a Catalunya,¹⁶ perquè implica parlar d'una societat diferenciada, que pot ser utilitzada en la construcció de relats identitàris oposats. No és una experiència nova en la discussió política i ideològica del país, com hem resseguit, és una qüestió recurrent en la definició sobre qui i quina considerem que és la comunitat nacional. L'argument biculturalista de la fragmentació no és possible sense la recreació simbòlica d'un discurs d'apartheid polític i cultural a Catalunya, que és la mateixa lògica que es recrea en els debats sobre fractura social. En aquest relat hi ha un factor implícit: la mobilització d'un imaginari que políticament pensa els catalans de la immigració com un cos identitàriament immòbil, com «els eters immigrants», i que s'imagina socialment i permanentment diferenciat per raó cultural. La projecció o «fabricació» de l'immigrant és un tema treballat en els estudis sociològics i antropològics sobre immigració (Rex, 1994; Delgado, 1997; Van Dijk, 2003; Stolcke, 2000; Castles, 2000). Així, l'ús d'aquest subjecte recreat per part

15. Idea lligada a la igualtat d'oportunitats d'acord amb la possibilitat de reduir diferències educatives, econòmiques i socials comparativament entre pares i fills, així com tenint present quin grau de satisfacció s'expressa en aquest sentit. Una variable subjectiva però que permet rebre informació en relació amb la nostra concepció de cohesió social, perquè expressa quina és la posició relativa que es percep en relació amb la societat.

16. Una aproximació a aquest debat la fa Zapata-Barrero (2007).

dels aparells ideològics de dominació fa que sigui un recurs de violència simbòlica per a generar discursos de poder que rearmen el relat de la fractura identitària.

Davant d'aquest recurs de confrontació, una part de l'independentisme català reprèn la noció d'*un sol poble* fent-la operar en pro de la defensa d'un projecte polític sobiranista transversal que contraresti l'escalada d'«identitarització» en termes essencialistes i culturalistes del conflicte i permeti un exercici de reconeixement sociopolític de la diversitat.¹⁷ N'és un exemple interessant la campanya «El 9-N votaré per tu» del 2014, en la qual apareixien diverses persones del món cultural i polític del moment amb una foto de personalitats ben diverses ja desaparegudes del món cultural i polític —Salvador Puig Antich, Mercè Rodoreda, Antoni Gutiérrez Díaz, el Guti, Paco Candel, etc.— o la campanya més actual «Lluites compartides» d'Òmnium Cultural (2017), que (re)crea un vincle entre qüestió nacional i social. Diuen: «volem ampliar l'imaginari col·lectiu posant en comú els nostres passats diversos i els nostres anhels futurs. Si aprenem del passat, el coneixem, el reconeixem i el compartim, estarem en millors condicions per a forjar, plegats, el nostre futur compartit [...]. Aquestes lluites han contribuït de manera molt important a la cohesió del país, dins la diversitat, ja que han unit persones de diferents procedències en una causa compartida. Són la plasmació de la visió de «Catalunya, un sol poble» que tants catalans, com Paco Candel, han defensat. Per això és important reconèixer les lluites que han contribuït a fer de Catalunya el que és avui, aquest país on algunes persones vam néixer i d'altres hem fet casa nostra».

17. Tanmateix, hi ha veus discordants respecte d'aquesta nova funció de la invocació d'*un sol poble*. A tall d'exemple, Jordi Amat ho apunta sintèticament: si bé als seixanta la noció va servir per a vertebrar una identitat nacional inclusiva, aquest to propositiu no es dona ja en la proposta sobiranista, que més aviat es basa, diu, «en ressaltar la negativitat de la permanència a la pèrdua Espanya. És un fre. La necessària reconstrucció d'un consens català exigirà redefinir el vell "un sol poble" per retrobar-nos junts a la ciutat democràtica».

Propostes de redefinició operativa de la noció d'*un sol poble*

En primer lloc, que la reconceptualització i re-significació de la noció d'*un sol poble* que fa la campanya «Lluites compartides» a través de l'apel·lació a les reivindicacions sociopolítiques sigui una primera via de redefinició possible de l'estructura de representació de la idea.

En segon lloc, ja hem esmentat com durant anys la idea d'incorporació nacional implicava imaginar la possibilitat d'experimentar mobilitat social. Aquesta és una qüestió de primer ordre; la possibilitat de reprendre la centralitat discursiva de la revinculació entre cohesió social i nacional en termes d'estructura social i millora de les condicions de vida. I és important fer-ho en termes de pacte social més enllà de les institucions polítiques i els partits. Les organitzacions de classe i els ens locals —estructures sociopolítiques i de sociabilitat, veïnals, municipals, etc.— van jugar un paper important als seixanta que pot servir d'exemple en l'articulació d'una actualització de la noció que torni a posar sota un mateix paraigües les forces del treball i de la cultura. És important en el sentit que un discurs de cultura pública comuna, de projecció d'un projecte polític de futur, ha de tenir una translació que es pugui concretar en variables mesurables de millora de les condicions de vida de la població per a respondre a una transformació dels models de representació nacionals que vagi més enllà de la via culturalista a la via democràtica, en termes de societat i d'organització política.

En tercer lloc, Manuel Delgado planteja una qüestió interessant en relació amb la necessitat de vertebració cultural de la societat catalana no en termes de continguts específics prefixats, sinó a través de múltiples experiències o pràctiques societàries que puguin incorporar-se a la representació de la cultura catalana. Aquesta pot ser una altra via de consens de la reformulació de la noció d'*un sol poble*. Segons Manuel Delgado, aquesta manera d'interpretar la catalanitat com un receptacle obert és la que permet una definició consensuada de la catalanitat i que orienta així mateix la Llei 2/93, «de foment i protecció de la cultura popular i tradicional catalana: el reconeixement del conjunt de les manifestacions de la memòria i la vida col·lectives de Catalunya, tant passades com presents». Salvador Cardús ja fa anys que proposa la necessitat d'incloure la immigració com a lloc de memòria nacional; aquesta és, en termes simbòlics, una de les vies de treball que també permet revertebrar la noció d'*un sol poble*. Ho hauria de ser també tenint present que en els discursos de fractura social i debat identitari —però també en una reconceptualització de la idea de cohesió que s'està repetint a través dels mitjans de comunicació i els agents sociopolítics del moment— s'oblida la realitat socioeconòmica, política i de representació de les classes subalternes de la immigració internacional que queden al marge de l'interès principal en disputa dels relats dels aparells ideològics de

dominació però que sí que tenen importància real en termes de cohesió social i de futur.

A l'últim, una proposta de redefinició conceptual també podria ser-ho a través d'una nova vinculació de les dues idees —cohesió i unitat— davant dos fenòmens: la defensa de la democràcia i els drets socials i polítics, d'acord amb la idea que existeix un ampli consens en la necessitat d'un marc polític de discussió sobre la independència i la desjudicialització del procés independentista. La recent campanya «Som el 80 %» n'és un exemple en aquesta línia. I, en segon lloc, vinculant la idea d'unitat amb el discurs antifeixista i de defensa democràtica davant l'auge de l'extrema dreta tant en l'àmbit català, com espanyol i europeu i d'acord amb l'experiència històrica de la lluita antifeixista a Catalunya.

Referències

- AINAUD, Josep M. [et al.] (1980). *Immigració i reconstrucció nacional a Catalunya*. Barcelona: Blume.
- ALBERT, Esteve (1965). *Els problemes de demà*. Barcelona: Mediterrània.
- AMAT, Jordi (2015). «Un sol poble». *La Vanguardia* (18 octubre), p. 35.
- ARDIACA, Pere; PARTIT SOCIALISTA UNIFICAT DE CATALUNYA. *El problema nacional català*. Barcelona: Nous Horitzons.
- BAÜBOCK, Rainer (2001). «Cultural citizenship, minority rights, and selfgovernment». A: ALEINIKOFF, Alexander; KLUSMEYER, Douglas (ed.). *Citizenship today*. Washington: Cornegie.
- BENET, Josep (1978). *Desfeta i redreçament de Catalunya*. Barcelona: Crítica.
- BOTEY, Jaume (1981). *Cinquanta-quatre relats d'immigració*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular.
- BOUCHARD, Gérard i TAYLOR, Charles (2007). *Accommodements et différences: Vers un terrain d'entente: la parole aux citoyens*. Quebec: Govern del Quebec.
- BRANCHADELL, Albert i KRAUS, Peter A. (2017). «Les polítiques lingüístiques: claus de continuïtat i canvi». A: GOMÀ, Ricard; SUBIRATS, Joan (coord.). *Canvi d'època i de polítiques públiques a Catalunya*. Barcelona: Crític, p. 106-113.
- CABRÉ, Anna (1999). *El sistema català de reproducció*. Barcelona: Proa.
- CANDEL, Francesc (2008 [1964]). *Els altres catalans*. Barcelona: Edicions 62.
- CARENS, Joseph (1995). *Immigration, political community and the transformation of identity: Is nationalism just?* Montreal: McGill-Queen's University Press.
- (2000). *Culture, citizenship and community*. Oxford: Oxford University Press.
- CASTIÑEIRA, Àngel (2007). «Immigració en estats plurinacionals: el cas de Catalunya». A: ZAPATA-BARRERO, Ricard. *Immigració i autogovern*. Barcelona: Proa.
- (2011). *Valors tous en temps durs: Enquesta Europea de Valors a Catalunya*. Barcelona: Barcino.
- CASTLES, Stephen; DAVIDSON, Alastair (2000). *Citizenship and migration: Globalization and the politics of belonging*. Nova York: Routledge.
- DELGADO, Manuel (1997). *Ciutat i immigració*. Barcelona: CCCB.
- DOMINGO, Andreu (2009). «Els processos migratoris a la Catalunya contemporània». A: SANTESMASSES OLLÉ, Josep (dir.). *Els processos migratoris a les terres de parla catalana: De l'època medieval a l'actualitat*. Actes del VII Congrés de la CCEPC. Valls: Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana.
- (2013). «Català és... El discurs sobre immigració i identitat nacional durant el franquisme: Francesc Candel i Jordi Pujol». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 75, p. 9-32.
- (2014). *Catalunya al mirall de la immigració: Demografia i identitat nacional*. Barcelona: L'Avenç.
- GARCÍA, Alejandro; ESPASA, Andreu; SASTRE, Paulina; ZAMBRANO, Xavier (2009). *Fabricar l'immigrant: Aprofitaments polítics de la immigració: Catalunya 1977-2007*. Lleida: Pagès.
- HONNETH, Axel (2010). *Reconocimiento y menosprecio: Sobre la fundamentación normativa de una teoría social*. Madrid: Katz.
- La immigració als Països Catalans* (1978). Barcelona: La Magrana. (Quaderns d'Alliberament; 2-3)
- KYMLICKA, Will (2001). «Minority Nationalism and Immigrant Integration». A: *Politics in the vernacular*. Oxford: Oxford University Press.
- (2010). *Las odiseas multiculturales: Las nuevas políticas internacionales de la diversidad*. Barcelona: Paidós.
- MALUQUER, Joaquim (1965). *Població i societat a l'àrea catalana*. Barcelona: A. C.
- PUJOL, Jordi (1976a). *La immigració: Problema i esperança de Catalunya*. Barcelona: Nova Terra.
- (1976b). *Una política per a Catalunya*. Barcelona: Nova Terra.
- RESINA, Joan Ramon (2003). «The scale of the nation in a shrinking world». A: *Diacritics*, vol. 33, núm. 3-4, p. 45-74.

- REX, John (1994). *Ethnic mobilisation in a multi-cultural Europe*. Aldershot: Avebury.
- RIBÓ, Rafael (1974). «Aproximació metodològica al fet nacional». *Recerques: Història, Economia, Cultura* [en línia], núm. 4. <<https://raco.cat/index.php/Recerques/article/view/137513/241304>>, p. 117-135.
- STOLCKE, Verena (2000). «Cuando el racismo se convierte en pantalla de la explotación». A: *Informe anual 2000: Sobre el racismo en el Estado español*. Barcelona: Icaria.
- STRUBELL, Miquel (1981). *Llengua i població a Catalunya*. Barcelona: La Magrana.
- TERMES, Josep (1983). «La immigració a Catalunya: Política i cultura». A: *Reflexions crítiques sobre la cultura catalana*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- (1984). *La immigració a Catalunya i altres estudis d'història del nacionalisme català*. Barcelona: Empúries.
- VAN DIJK, Theodor. (2003). *Racismo y análisis crítico de los medios*. Barcelona: Paidós.
- VICENS, Jaume (1962). *Notícia de Catalunya*. Barcelona: Destino.
- VILA, Marc Aureli (1965). *Les migracions*. Barcelona: Aportació Catalana.
- ZAPATA-BARRERO, Ricard (2007). *Immigració i autogovern*. Barcelona: Proa.